

Η ΠΥΛΟΣ ΣΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

Η Πύλος αναφέρεται πάμπολλες φορές στα βυζαντινά κείμενα και θα ήταν δύσκολο στα πλαίσια της παρούσας εισήγησης να επισημανθούν όλες οι σχετικές αναφορές. Θα γίνει προσπάθεια να αναφερθούν οι πιο ενδιαφέρουσες και πιο χαρακτηριστικές από τη μακραίωνη βυζαντινή περίοδο.

Κατ'αρχάς είναι σημαντικό να δούμε τι γράφουν για την Πύλο οι γεωγράφοι. Ο Στέφανος ο Βυζάντιος στα Εθνικά του αναφέρει «*Πύλος, πόλις ἐν Μεσσηνῇ. ἐκαλεῖτο δὲ Κορυφάσιον*». Σημειώνει ότι το εθνικό εκφέρεται με τρεις τρόπους: **Πύλιος**, **Πυλίων** και **Πυλαίος**. Όπως υποστηρίζει ο Ιωάννης Τζέτζης λέγεται και αρσενικώς και θηλυκώς: **ο Πύλος** και **η Πύλος**. Την άποψη αντικρούει ο Ευστάθιος, καθώς υποστηρίζει ότι προέκυψε από παρανόηση του ομηρικού κειμένου. Ο Όμηρος χρησιμοποιεί συνήθως μαζί με το ουσιαστικό επίθετο αρσενικού γένους, λέει π.χ. «Νέστωρ, ὅς ῥα Πύλοιο ἄναξ ἦν ἡμαθόεντος». Σύμφωνα όμως με τον Ευστάθιο το επίθετο **ἡμαθόεις** είναι θυλυκού γένους. Την ίδια άποψη έχει και ο Θεσσαλονικέας λόγιος του 14^{ου} αι. Ιωάννης Πεδιάσιμος που λέει «Τὸ ΠΥΛΟΥ ΗΜΑΘΟΕΝΤΟΣ Ἀττικόν ἐστίν· ἐκεῖνοι γὰρ τὰ θηλυκὰ ἀποδιδούσιν ἀρσενικοῖς, καὶ ἀνάπαλιν».

Η Πύλος καταλέγεται ανάμεσα στις επτά πόλεις που ερίζουν για τον Όμηρο σύμφωνα με τα επιγράμματα της Παλατινής Ανθολογίας. Στοιχώντας με την παραπάνω άποψη ο λόγιος της Αναγέννησης Ιανός Λάσκαρις σε επίγραμμά του την εντάσσει στις δεκαπέντε πόλεις που διεκδικούν τον Όμηρο. Στην Πύλο σύμφωνα με το Λεξικό της Σούδας του 10^{ου} αι., που αντλεί την πληροφορία από την Παλατινή Ανθολογία που προαναφέραμε, βρισκόταν και ο τάφος του Νέστορα.

Υπάρχουν και παροιμίες σχετικές με την Πύλο που προέρχονται από ιστορικά ή μυθικά γεγονότα που συνδέονται με αυτή. Έτσι, παραδίδεται από τη Σούδα και το Λεξικό του Ψευδο-Ζωναρά η παροιμία «*ἐοίκασι τοῖς ἐκ τοῖς Πύλου ληφθεῖσι τοῖς Λακωνικοῖς*» που λέγεται «*ἐπὶ τῶν ὠχριῶντων καὶ ἰσχνῶν*» και συνδέεται με την κατάληψη της

Σφακτηρίας από τον Κλέωνα το 425 π.Χ., όταν οι Σπαρτιάτες αναγκάστηκαν εξαντλημένοι από τη ζέστη και τη δίψα να παραδοθούν μαζί με τα όπλα τους στους Αθηναίους. Άλλη γνωστή παροιμία στους βυζαντινούς είναι η «*ἐστὶ Πύλος πρὸ Πύλοιο, Πύλος γε μὲν ἐστὶ καὶ ἄλλη*» και αναφέρεται πολλές φορές από τον Ευστάθιο στις Παρεκβολές του στα έργα του Ομήρου. Η παροιμία προήλθε από χρησμό που προφανώς εννοούσε ότι η Πύλος υπήρχε, υπάρχει και θα υπάρχει. Αντίθετα ο Στέφανος ο Βυζάντιος θεωρεί ότι σημαίνει ότι τρεις πόλεις έχουν το όνομα Πύλος. Έτσι στα Σχόλια στον Πίνδαρο αναφέρεται ότι υπάρχει η Πύλος στην Ήλιδα κοντά στον Αλφειό ποταμό, η Πύλος στην Τριφυλλία στην οποία βρίσκεται ο Αμαθόεις ποταμός και η Πύλος η Μεσσηνιακή κοντά στο Κορυφάσιον. Από την Τριφυλλιακή Πύλο θεωρεί ο συγγραφέας των σχολίων ότι καταγόταν ο Νέστορας.

Υπάρχουν πάμπολλες αναφορές των βυζαντινών συγγραφέων σχετικά με την Πύλο. Μεγάλες ομάδες κειμένων που περιέχουν συχνές αναφορές είναι τα φιλολογικά κείμενα: λεξικά, σχόλια, επιμερισμοί στα ομηρικά έργα και σε διάφορα άλλα κείμενα της αρχαιότητας. Δεν είναι τυχαίο ότι ο λόγιος μητροπολίτης Θεσσαλονίκης του 12^{ου} αι. Ευστάθιος παραδίδει στις Παρεκβολές στην Οδύσσεια και την Ιλιάδα τις περισσότερες από κάθε άλλο βυζαντινό συγγραφέα. Έτσι 143 φορές αναφέρεται στο έργο του Ευστάθιου η λέξη Πύλος και τα παράγωγά της, ενώ στον Ιωάννη Τζέτζη που ζει την ίδια εποχή και ασχολείται με τα ομηρικά έπη μόνο 17.

Η Πύλος αναφέρεται στο εγκυκλοπαιδικό λεξικό της Σούδας αρκετές φορές, στο λεξικό του Ψευδο-Ζωναρά, στο Etymologicum Magnum, στο Etymologicum Gudianum, στο Etymologicum Genuinum, και φυσικά στο λεξικό του Ησυχίου. Το τελευταίο μάλιστα γράφει ότι ποταμός της χώρας των Πυλίων ήταν ο Ιάρδανος, ότι η Πύλος είναι πόλις, ονομαζόταν και Αϊπύ, και άλλες πόλεις της Πύλου (=της περιοχής δηλαδή) ήταν η Αμφιγένεια και το Δώριον, και ποταμός ο Μινυήϊος. Στο Etymologicum Magnum υποστηρίζεται ότι από τη λέξη Πύλος σχηματίζονται τα σύνθετα Πυλογενής και Πυλοιγενής, ότι ο Νέστορας μεγάλωσε στην κώμη Γερήνη της Πύλου και γι'αυτό αποκαλείται Γερήνιος, και ότι η Πύλος χαρακτηρίζεται ήμαθόεις, γιατί ρέει εκεί κοντά ο Αμαθος ποταμός. Πολλές από αυτές τις ενδιαφέρουσες πληροφορίες τις αντλούν οι λεξικογράφοι από τα ομηρικά έπη.

Όπως είναι φυσικό, η Πύλος αναφέρεται και στα έργα της βυζαντινής ιστοριογραφίας. Το αξιοπρόσεκτο στην περίπτωση αυτή είναι ότι η πόλη δεν αναφέρεται σχεδόν καθόλου από τους βυζαντινούς χρονογράφους. Εξαιρέση αποτελεί ο Κωνσταντίνος Μανασσής που στην έμμετρη «Χρονική του Σύνοψη» αναφέρει ότι στο μυριόστολο στόλο των Αχαιών συμμετείχε και ο «*Νέστωρ από τῆς Πύλου*» (στ. 1230) και αργότερα περιγράφοντας τα πιο πρόσφατα γεγονότα παρομοιάζει το Νικηφόρο Βοτανειάτη για τη μακροβιότητά του με το Νέστορα («*Πύλιος ἄλλος Νέστωρ*», στ. 6555). Βέβαια, δεν είναι δύσκολο να εξηγηθεί η απουσία της Πύλου στους χρονογράφους, αφού αυτό προφανώς σχετίζεται με το γεγονός ότι ούτε τους ίδιους ούτε το κοινό τους ενδιέφερε η ελληνική μυθολογία και ιστορία. Στην ιστοριογραφία αναφορά στην Πύλο γίνεται από τους συγγραφείς της μέσης και ύστερης βυζαντινής περιόδου που διέθεταν μεγάλη μόρφωση και έτρεφαν θαυμασμό για την κλασική παιδεία. Έτσι, αρκετές φορές μνημονεύεται από το Μιχαήλ Ψελλό, λόγιο συγγραφέα και ιστορικό του 11^{ου} αι., από το Νικήτα Χωνιάτη, τον Ιωάννη Σκυλίτζη, το Λαόνικο Χαλκοκονδύλη, το Γεώργιο Φραντζή ή Σφραντζή κ.ά.

Οφείλουμε, βέβαια, να ομολογήσουμε ότι λίγες είναι οι περιπτώσεις στις οποίες οι ιστορικοί κάνουν μνεία γεγονότων που συνέβησαν στην περιοχή της Πύλου, συνήθως οι αναφορές τους είναι έμμεσες και είτε σχετίζονται με τον ομηρικό ήρωα της Πύλου, το Νέστορα, είτε με τα κατορθώματα του Κλέωνα στη Σφακτηρία τον 5^ο αι. π.Χ.

Αξίζει να αναφερθούν οι λιγοστές αναφορές σε ιστορικά γεγονότα της περιοχής. Ο Ιωάννης Ζωναράς, ο Ιωάννης Σκυλίτζης και ο Συνεχιστής του Θεοφάνη μνημονεύουν τις λεηλασίες που έκαναν στην περιοχή της Πύλου και της Μεθώνης οι Σαρακηνοί της Κρήτης, κατά τη βασιλεία του Βασιλείου του Β'. Τη λατινική κατάκτηση της περιοχής το 1205 αναφέρει ο Νικήτας Χωνιάτης στο έργο του και ως λόγιος συγγραφέας δε χάνει την ευκαιρία να αναφερθεί και στο Νέστορα «*ἐκ τοῦδε τὴν Μεθώνην μετέρχεται καὶ ὄρμᾳ πρὸς Πύλον τὴν πατρίδα Νέστορος*». Το Χρονικόν του Μορέως αναφέρει ότι ο Νικόλαος Β' Saint Omer έκτισε το κάστρο του Αβαρίνου (το Παλαόκαστρο). Οι αναφορές στην περιοχή πολλαπλασιάζονται το 15^ο αι., καθώς το δεσποτάτο του Μυστρά κυριαρχεί και η Πελοπόννησος γίνεται θέατρο επιχειρήσεων. Έτσι, οι ιστορικοί Λαόνικος Χαλκοκονδύλης και Γεώργιος Σφραντζής παραθέτουν πάμπολλες αναφορές στην περιοχή της Πύλου, καθώς, βέβαια, γνωρίζουν

και καλύτερα την περιοχή, αφού και οι δύο έζησαν για κάποιο διάστημα στο περιβάλλον των Παλαιολόγων του Μυστρά. Πολλές φορές αναφέρεται και το Αβαρίνο από το Σφραντζή.

Λίγο πριν από την άλωση της Κωνσταντινούπολης ένα σημαντικό γεγονός έλαβε χώρα στην Πύλο και φυσικά αναφέρεται από διάφορα ιστοριογραφικά έργα. Από το λιμάνι της Πύλου αναχώρησαν το 1438 ο αυτοκράτορας Ιωάννης Η' Παλαιολόγος και ο πατριάρχης Ιωσήφ για να μεταβούν στη σύνοδο της Φερράρας-Φλωρεντίας. Στις 21 Δεκεμβρίου 1437 ο πατριάρχης και η συνοδεία του έφτασαν δια θαλάσσης στη Μεθώνη. Στις 28 του ίδιου μήνα έφτασε στην Πύλο ο αυτοκράτορας δια ξηράς. Και στις 3 Ιανουαρίου πήγαν στην Πύλο για να τον συναντήσουν και να αναχωρήσουν για τη Δύση. Τα γεγονότα περιγράφουν τόσο τα Βραχέα Χρονικά της εποχής όσο και ο Σίλβεστρος Συρόπουλος που ήταν αυτόπτης μάρτυρας καθώς έλαβε μέρος στο ταξίδι. Να πώς περιγράφει τα γεγονότα το σχετικό χρονικό που παραδίδεται από τον κώδικα 19 του Μουσείου Μπενάκη *«έν μηνί δεκεμβρίω κα' ἦλθεν ὁ πατριάρχης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ κῦρ Ἰωσήφ, εἰς τὴν Μεθώνην»* και παρακάτω αναφέρει *«τῷ αὐτῷ μηνί κη', ἦλθεν ὁ βασιλεὺς ὁ κῦρ Ἰωάννης εἰς τὴν Πύλαν με τὰ φουσατά του. καὶ εἰς τὰς γ' τοῦ ἰαννουαρίου ἐξέβη ὁ πατριάρχης καὶ ἡ σύνοδος ὅλη καὶ ἐπῆγαν εἰς τὴν Πύλαν, ὅπου ἦταν ὁ βασιλεὺς, ὁ κῦρ Ἰωάννης»*. Ο Συρόπουλος γράφει *«Ἐκεῖθεν δὲ τῶν νεῶν ἐπιβάντες ἦλθομεν δι' αὐτῶν εἰς λιμένα τὸν Ναβαρίνον, ὀλίγον ἀπέχοντα τῆς Μεθώνης. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔφιππος τὴν τοῦ Πέλοπος διελθὼν ἀπὸ τοῦ Κεγχρεῶνος καὶ διὰ μέσου τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ συγγενόμενος ἦλθε καὶ αὐτὸς εἰς τὸν Ναβαρίνον· ἐπιβάντος δὲ καὶ αὐτοῦ τῆς νηός, τὸν πλοῦν διηνύομεν»*.

Εἶναι φυσικό ὅτι και η παράδοση του κάστρου στα χέρια των Τούρκων δεν πέρασε απαρατήρητη στα Βραχέα Χρονικά. Γνωρίζουμε ὅτι μετά την κατάληψη της Μεθώνης στις 9 Αυγούστου του 1500, παραδόθηκε η Κορώνη και το Αβαρίνο. Ἐτσι περιγράφονται τα γεγονότα σε χρονικό της εποχής *«ἐπάρτην ἡ Μοθώνη ἔτους ,ζθ', αὐγούστῳ θ'. τὸν αὐτὸν χρόνον ἐπαρέλαβεν τὴν Κορώνην, τὸν Ἀβαρίνον, καὶ τὰ αἰχμαλώτισεν»*.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ὅτι η παρουσία της Πύλου στα κείμενα της βυζαντινῆς περόδου εἶναι συνεχῆς, ἀλλὰ ποικίλλει ἀπὸ ἐποχὴ σε ἐποχὴ, ἀπὸ τὸ ἓνα λογοτεχνικὸ εἶδος στο ἄλλο και ἀπὸ συγγραφέα σε συγγραφέα. Ἐτσι ἄλλοτε η αναφορά εἶναι υπαινικτικὴ και αναφέρεται στο ἐνδοξο παρελθόν της Πόλης, ὅπως αὐτὸ καταγράφηκε κυρίως στα

ομηρικά έπη και στη συνέχεια στα έργα της κλασικής αρχαιότητας που εμπνεύστηκαν από αυτά. Άλλοτε, πάλι αφορά σε ιστορικά γεγονότα που συνέβησαν στην περιοχή είτε κατά την αρχαιότητα είτε και κατά τη βυζαντινή περίοδο. Όπως είναι προφανές, οι ιστορικές αναφορές είναι λιγότερες κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, αυξάνονται κατά τη μέση και κορυφώνονται κατά την ύστερη, όταν μετά και από τη φραγκική κατάκτηση η Πελοπόννησος επανέρχεται στο κέντρο του ενδιαφέροντος και γίνεται και επίκεντρο των επιχειρήσεων στη συνέχεια με το Δεσποτάτο του Μυστρά.

Επίσης, συνεχής είναι η μνεία της Πύλου σε έργα φιλολογικού ενδιαφέροντος και αυτό, βέβαια, συνδέεται με το γεγονός ότι δεν έπαψε ποτέ στο Βυζάντιο η μελέτη των ομηρικών επών, της Ιλιάδας περισσότερο και της Οδύσσειας λιγότερο. Ο Νέστορας είναι συνήθως πρόσωπο αναφοράς κάποτε για τη μακροζωΐα του (τριγέρων ονομάζεται) και κάποιες φορές για τη σοφία και τη σύνεσή του. Όπως είναι φυσικό στα ρητορικά έργα οι τελευταίες αναφορές είναι κατά πολύ περισσότερες. Κάποιες φορές πάλι οι συγγραφείς θέλοντας να κάνουν επίδειξη της ευρυμάθειάς τους εκεί που κάνουν κάποια αναφορά στην Πύλο, αναφέρουν και το μυθικό ήρωα της πόλης το Νέστορα.

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε ότι, ακόμη και όταν η πόλη της Πύλου ήταν ανύπαρκτη ή περιορισμένης σημασίας, οι αναφορές σε αυτή δεν παύουν να υπάρχουν. Άρα και στο μέλλον, ό,τι και να συμβεί, είτε αυξηθεί είτε μειωθεί η βαρύτητά της στο ιστορικό γίγνεσθαι, η πόλη θα συνεχίσει να γίνεται γνωστή και να μνημονεύεται από τους συγγραφείς όλων των εποχών, γιατί για αυτό φρόντισε ο μεγάλος ποιητής ο Όμηρος πριν από 28 αιώνες.